

De restitutie van oorlogsbuit : een onafgewerkt hoofdstuk

Wouter Steenhaut, directeur AMSAB
Michel Vermote, departementshoofd Archief
AMSAB

De eventuele restitutie van archieven, bibliotheken en kunstschaten, geroofd tijdens de Tweede Wereldoorlog door de Duitsers en de Russen, blijft in de publieke en wetenschappelijke belangstelling staan. Met een zekere regelmaat worden we in de pers geïnformeerd over de perikelen rond de nieuwe Russische archief- en restitutiewet, die door de Doema werd goedgekeurd op 5 juli 11. maar ondertussen door de Federatieraad werd verworpen. De volksvertegenwoordiging moet nu haar werk herdoen. Deze wet wordt door de Doema als een *conditio sine qua non* gesteld vooraleer een begin kan gemaakt worden met enige restitutie van onwettig verworven oorlogsbuit. Het zal nog wel enige tijd duren. Vermoedens of gissingen over de schatten aan wettige en onwettige oorlogsbuit, die vandaag nog in de geheime Russische kelders liggen opgeborgen, laaiden onlangs weer op naar aanleiding van de tentoonstelling van de schat van Troje - in het Poesjkinmuseum te Moskou - die in 1945 door de Russen uit Berlijn werd meegenomen.

De zoektocht naar de geroofde en verloren gewaande schatten - zoals ook deze van het AMSAB naar de geroofde socialistische archieven - kent steeds een beginpunt, hoe dieper we graven, hoe meer vragen we kunnen oplossen, maar terzelfdertijd, hoe meer nieuwe vragen er opduiken waarop niet steeds onmiddellijk een éénduidig antwoord kan geformuleerd worden. Ons onderzoek blijft als nog een onafgewerkt hoofdstuk.

Onder de titel "*The return of looted collections (1946-1996). An unfinished chapter*" organiseerde de *Bibliotheca Rosenthaliana* van de Vrije Universiteit van Amsterdam op 15 en 16 april 1996 een internationale wetenschappelijke conferentie naar aanleiding van de vijftigste verjaardag van de teruggave in 1946

vanuit Duitsland aan Nederland van de eerste boeken die tijdens de Tweede Wereldoorlog door de Duitsers uit de Nederlandse bibliotheken werden gestolen. Terzelfdertijd wilden onze Nederlandse collega's de teruggave in 1992 van 600 Nederlandse boeken uit de Moskouse Bibliotheek voor Buitenlandse Literatuur in het licht stellen. De eerste teruggave van Nederlandse boeken uit Duitsland kwam van het Offenbach Archival Depot, het Amerikaans verzamelpunt waar de door de Duitsers gestolen boeken en archieven tijdelijk werden opgeslagen en waar gepoogd werd de rechtmatige eigenaars ervan te identificeren.

De conferentie werd geopend met twee getuigenissen. Dr. A.J. van de Leeuw bracht het relaas van zijn onderzoek over de Duitse rooftocht in het bezette Nederland en van zijn zoektocht die in de jaren vijftig leidde tot het terugvinden van Nederlandse culturele goederen. De tweede gast op deze conferentie was S.J. Pomrenze, die in 1945 als kapitein van het Amerikaanse leger de leiding had van het Offenbach Archival Depot. In een meeslepend referaat gaf hij een overzicht van de problemen waarmee hij onmiddellijk na de wapenstilstand geconfronteerd werd bij de organisatie en de uitbouw van het Depot en vooral bij de identificatie van de gestolen cultuurgoederen. In één van zijn maandrapporten aan de Amerikaanse Overheid meldt hij het transport van een lading boeken die toebehoorde aan de Algemene Diamantbewerkerbond van België. De bestemming wordt niet opgegeven. Het is niet geweten of deze lading ooit in Antwerpen is toegekomen. De verslagboeken van het bestuur van de ADB maken er alleszins geen melding van. De maandrapporten van het Offenbach Archival Depot worden vandaag bewaard in de National Archives te Washington. Het AMSAB zal er een microfilm van bestellen, waardoor misschien ook deze schakel in de reconstructie van het allesomvattend verhaal van de geroofde Belgische documenten duidelijker kan belicht worden.

Naast de getuigenissen van deze twee eregenodigden werden er referaten gehouden door : mevrouw

Fl. de Lussy (Bibliothèque Nationale te Parijs), "Les vicissitudes des collections maçonniques de la France pendant et après la Seconde Guerre mondiale"; mevrouw E. Bramson-Alpernié (Vilnius), "What is left of Yivo Institute for Jewish research in Vilno"; mevrouw J.E.P. Leistra (wetenschappelijk medewerkster van de Rijksdienst Beeldende Kunst in Den Haag, "On the recovery of art. Recent developments"; de heer F.J. Hoogewoud (Bibliotheca Rosenthaliana te Amsterdam), "On the Dutch books that were returned from Moscow in 1992"; de heer H. de Bries (VPRO), "Results of recent contacts with Russian colleagues on archives relevant to the history of the Netherlands during the second World War". Terzelfdertijd werd op de conferentie de recentste studie van H. de Vries over Sonderstab Musik: "Music confiscations by the Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg under the Nazi-occupation of Western Europe" aan het publiek en de pers voorgesteld. Navorsers van het Internationaal Instituut voor Sociale Geschiedenis, Peter Manasse, bracht het verhaal van zijn instituut en van de roof van de collecties van het IISG, terwijl de heer E.P. Kwaadgras van het Maconniek Cultureel Centrum "Prins Hendrik" te Den Haag een referaat had voorbereid over de Nederlandse vrijmetselarij en haar archieven tijdens de bezetting. Mevrouw Ekaterina Genieva van de Rudomina Bibliotheek voor Vreemde Talen in Moskou hield een opmerkelijke tussenkomst. Ze schetste een beeld van de wijze waarop de bij benadering 11 miljoen door de Sovjets in beslag genomen boeken verspreid werden over de ganse Sovjet-Unie. Ze bracht ook verslag uit over de moeizame totstandkoming van het Russisch-Duits Bibliotheekcomité, waarvan zij één van de promotoren is. In die zin hield zij een heftig pleidooi voor verder overleg en discussie en voor een vrije uitwisseling van informatie.

Op uitnodiging en als gast van het AMSAB bracht Dr. P. Kennedy-Grimsted van het Russian Research Center en van het Ukrainian Research Institute van de Harvard University een status quaestionis van haar jarenlang onderzoek naar de cultuurroof van

nazi-Duitsland en van de Sovjet-Unie. Meer bepaald belichtte zij het functioneren van de Ausweichstelle van de Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg in Ratibor en de aldaar bewaarde (socialistische en maconnieke) collecties en van de geëvacueerde opslagplaats van Amt VII (archieven) van het Reichssicherheitshauptamt eveneens in Silizië.

Namens België spraken mijn medewerker Michel Vermote en ik over ons studieproject tot reconstructie van de archief- en bibliotheekroof in België, over onze vondst van de Belgische archieven in 1992 in het Osoby-archief te Moskou en over het lopend microfilmproject van Belgische socialistische archieven, dat wij samen met de directie van het voormalig Geheim Staatsarchief hebben opgezet.

Het Belgisch onderzoek is in de laatste maanden in een stroomversnelling geraakt. Dankzij de informatie, ons verstrekt door Dr. Patricia Grimsted hebben wij de gedeeltelijke archieven van de Einsatzstab Reichsleiter Rosenberg - Arbeitsgruppe Belgien und Nordfrankreich teruggevonden. Hierdoor wordt het mogelijk ons verhaal over de cultuurroof te vervolledigen en gegevens te verzamelen die essentieel zijn voor de samenstelling van de "claimdossiers", die door de Russische Overheid zullen geëist worden voor de restitutie van de geroofde Belgische cultuurgoederen. De kans is groot dat wij binnenkort deze Duitse gegevens zullen kunnen vervolledigen met informatie afkomstig uit de archieven van de Russische "Trofeeëncommissies", die op hun beurt instonden voor het beheer van de cultuurgoederen (inclusief de Belgische, geroofd door de Duitsers) die door het Russisch Rode Leger uit Berlijn, Oost-Duitsland en andere Oost-Europese landen werden weggesleept.

In de tweede plaats werd het Belgisch onderzoek gestimuleerd door de gecoördineerde bundeling van de opzoekingen van de verschillende betrokken instellingen, namelijk het Ministerie van Economische Zaken (de heer J. Lust - Dienst Recuperatie Cultuurgoederen), het Rijksarchief te Eupen, de ULB en het Navorsings- en Studiecentrum voor de Geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog.